

PORODICA I PORODIČNI ODNOSI OSUĐENOG NA KAZNU KUĆNOG ZATVORA

*Jelena Srnić Nerac²⁶⁶, master defektolog
Načelnica u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije*

*Antonija Raspopović Dragić²⁶⁷, master defektolog
Istraživač – pripravnik na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*

*Prof. dr Danica Vasiljević-Prodanović²⁶⁸
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*

Apstrakt: Kazna kućnog zatvora, kao modalitet izvršenja kazne zatvora, poslednjih godina je postala veoma zastupljena vanzavodska sankcija u krivičnom zakonodavstvu Srbije. Ovaj modalitet omogućava da, umesto u zatvorskoj ustanovi, osuđeni kaznu zatvora u trajanju do godinu dana izvršava u prostorijama u kojima stanuje. Na ovaj način svrha krivičnih sankcija se ostvaruje na manje restriktivan način u odnosu na izvršenje kazne u zavodskim uslovima. Istraživači u svetu i kod nas bavili su se pitanjima efekata kazne kućnog zatvora na promenu ponašanja učinioca, uticaja na recidivizam, ekonomičnosti njene primene i doprinosa smanjenju prenaseljenosti zatvora. Retka su istraživanja koja imaju za predmet dejstvo kazne kućnog zatvora na članove porodice koji dele životni prostor sa osuđenim licem. Formalnim prihvatanjem izvršenja kazne zatvora u njihovom domu, ukućani osuđenog, u najvećem broju slučajeva članovi najuže porodice, postaju aktivni učesnici u realizaciji ove sankcije. Pored pružanja podrške, od njih se očekuje da vrše određeni stepen kontrole osuđenog člana domaćinstva, i ostvaruju punu saradnju sa Poverenikom. Ovakve okolnosti svakako dovode do promena u porodičnoj klimi. Stoga je cilj ovog rada da ukaže na značaj porodice u izvršenju kazne kućnog zatvora i ispita njen uticaj na članove porodice osuđenog lica, porodičnu dinamiku i porodične odnose.

Ključne reči: kućni zatvor, alternativne sankcije, porodični odnosi, Poverenik.

Uvod

Iako u opštoj populaciji često kaznu kućnog zatvora razumeju kao posebnu kaznu među sankcijama u Srbiji, istina je da se radi o modalitetu izvršenja kazne zatvora. U članu 45 stav 3 Krivični zakonik²⁶⁹ definiše da se učiniocu krivičnog dela kome se izrekne kazna zatvora do jedne godine može istovremeno odrediti da se kazna izvrši u prostorijama u kojima osuđeni stanuje. Na dan započinjanja izvršenja kazne, kako osuđeni, tako i članovi porodice upoznaju se sa sudskom odlukom, kao i

²⁶⁶ srnijc@gmail.com

²⁶⁷ tonci9650@gmail.com

²⁶⁸ vp.danica@gmail.com

²⁶⁹ "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

pravima i obavezama osuđenog tokom izvršenja kazne²⁷⁰. Tako vidimo da već same odredbe zakona i pravilnika upućuju na značaj članova porodice tokom izvršenja. U jednom trenutku prostor u kome porodica živi za jednog od članova postaje mesto izvršenja kazne što neminovno utiče na članove porodice. Danom početka izvršenja kazne članovi porodice postaju pored osuđenog glavni akteri procesa izvršenja.

Paralelno sa specifičnom situacijom koju donosi pretvaranje doma u mesto izvršenja kazne zatvora, na drugoj strani osuđeni koji istu izvršavaju u ustanovi trpe posledice odvajanja od porodice. Posledice se osećaju dok traje sama kazna, ali poseban period nastaje onda kada se kazna završi i osoba se vrati u porodicu (Srnić, at al., 2016). Ovakva situacija izbegava se primenom modaliteta da se kazna izvršava u kući, pa tako, kako navode Pavlović i Pušac (2016) kazna kućnog zatvora omogućava da se očuvaju porodični odnosi.

Porodična klima se menja usled različitih događaja, i logično je da ne može ostati imuna i na period kada kuća postaje mesto izvršenja kazne. Upravo kroz ovaj rad ispitujemo benefite i mane ovakvog modaliteta i na koji način sve to utiče na porodicu. Cilj je, dakle, ukazati na značaj porodice u izvršenju kazne kućnog zatvora i ispitati uticaj kazne na članove porodice osuđenog, porodičnu dinamiku i porodične odnose.

Kako bi ostvarili cilj rada, u prvom delu biće reči uopšteno o kazni kućnog zatvora i uvođenju ovog modaliteta u zakonodavstvo Republike Srbije. Sledi deo o specifičnom položaju porodice tokom izvršenja kazne sa prikazom istraživanja sprovedenih na ovu temu. Dalje, u radu će biti prikazane četiri studije slučaja, nakon čega će kroz diskusiju biti povezana postojeća saznanja i informacije dobijene kroz studije. U zaključku se potvrđuju već postojeća saznanja o benefitima, ali i manama kazne kućnog zatvora. Biće ukazano na čemu treba u budućnosti više raditi, kako bi benefiti kazne kućnog zatvora nadjačali eventualne loše strane ove kazne.

Kazna kućnog zatvora

Uvođenje kazne kućnog zatvora u zakonodavstva mnogih zemalja predstavljano je kao nešto što donosi mnogo benefita, pre svega zbog prenaseljenosti zatvora, velikih novčanih izdataka zemalja za boravak osuđenih u zavodima, kao i smanjivanje drugih negativnih uticaja do kojih dovodi zatvaranje (Bagarić, 2002). Ovaj modalitet omogućava da lice ne bude izuzeto iz svog socijalnog okruženja i da nastavi da privređuje i doprinosi posebno kroz zaposlenje (Beyens & Roosen, 2016). Posebno se korisnom ova sankcija prepoznaje kao zamena za kratkotrajne kazne zatvora (Jovanović i sar., 2019). Sam naziv sankcije ukazuje na njenu osnovnu karakteristiku, a to je da lice boravi u sopstvenom domu i izbegava deprivacije koje donosi kazna zatvora koja se izvršava u ustanovi (Mrvić-Petrović, 2012). Treba dodati da ovaj modalitet izvršenja omogućava veću uključenost cele zajednice u izvršenje kazne, pa samim tim olakšava reintegraciju osuđenog kasnije u društvo. Takođe, tu su i različita udruženja građana koja mogu pomoći i tokom i nakon izvršenja (Matić Bošković i Kostić, 2019).

Kazna kućnog zatvora u Srbiji se pojavljuje 2009. godine, kada se Zakonom o izmenama i dopunama KZ uvodi kućni zatvor, ali tek sledećim izmenama i dopunama iz 2012. godine otklonjene su određene dileme koje su omogućile češće izricanje ove sankcije (Stojanović, 2015). Kako definiše KZ, prilikom odlučivanja o tome da li će izreći ovaj modalitet izvršenja sud uzima u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, držanje nakon učinjenog dela, koji je stepen krivice u pitanju, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, ali i da li se svrha kažnjavanja može postići na taj način (čl. 45 st. 5 KZ-a). Tek 2014. godine usvaja se Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (ZIVSM)²⁷¹ koji kao *lex specialis* definiše oblast izvršenja kazne kućnog zatvora i drugih sankcija i mera.

²⁷⁰ Član 7 stav 2 Pravilnika o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu Poverenika, „Sl. glasnik RS“, br. 30/2015.

²⁷¹ „Sl. glasnik RS“, br. 55/2014 i 87/2018

Značajno je to što osuđeni tokom izvršenja može biti zaposlen i redovno odlaziti na posao, u skladu sa odredbama člana 24 ZIVSM. Ipak, ovaj modalitet izvršenja ne može se izreći počinocima krivičnog dela nasilje u porodici ukoliko osuđeni i žrtva žive u istom domaćinstvu (čl. 45 st. 5 ZIVSM), jer se povećava rizik za ponovne porodične sukobe (Soković, 2023). Nadzor nad izvršenjem kazne poveren je Povereničkoj službi (čl. 3 ZIVSM), a službeno lice koje obavlja poslove nadzora je Poverenik (čl. 6 ZIVSM).

Pripreme za izvršenje kazne kućnog zatvora počinju prvim razgovorom između Poverenika i osuđenog (čl. 6a ZIVSM), a kako definiše pravilnik ovaj razgovor obavlja se kako bi Poverenik uradio procenu ličnosti osuđenog i nakon toga ga obaveštava o danu početka kazne²⁷². Ovo je značajno jer se od trenutka izricanja kazne, pa do početka izvršenja mnoge okolnosti mogu promeniti, kao i sami tehnički uslovi (Brašovan Delić, 2020).

Osim što ovaj modalitet omogućava da se izbegnu štetne strane kazne zatvora koje navodi Tot (2007) kao što su dehumanizacija, socijalna degradacija, stigmatizacija i prizonizacija (prema: Jovanić i sar., 2019), potrebno je da izvršenje obuhvati i rad sa samim osuđenim, a ne da bude jednostavno zatvaranje osuđenog u svom domu. Zbog toga i Mrvić-Petrović (2015) ukazuje da je potrebno da postoje tretmanske aktivnosti fokusirane na ciljeve specijalne prevencije. S obzirom da se kazna sprovodi u prostorijama u kojima je pored osuđenog često i njegova porodica jasno je da i svi članovi treba da budu uključeni u posebne aktivnosti.

Porodica i izvršenje kazne kućnog zatvora

Modalitet izvršenja kazne zatvora u kućnim uslovima predstavlja dobar način da se izbegnu problemi koji nastaju za porodicu kada jedan član ode na izvršavanje kazne. Nakon što lice stupi na izvršavanje kazne u zatvoru, počinje veoma težak period za porodicu, a vrlo česti su i razvodi brakova kod kazni koje traju duže od dve godine (Čejović & Kulić, 2014, prema: Cvetković, 2016). Istraživanje sprovedeno u Škotskoj (Houchin, 2005) pokazuje nekoliko teškoća sa kojima se suočavaju porodice osuđenih:

- ✓ porodice osećaju emocionalni stres iako se radi o izostanku člana porodice u porodičnom životu koje je ograničenog trajanja, odnosno gubitak člana porodice nije trajan;
- ✓ i članovi porodice kao i sam osuđeni bivaju stigmatizovani iako oni nisu počinili krivično delo;
- ✓ partneri osuđenih za vreme njihovog odsustva primorani su da preuzimaju višestruke uloge i odgovornosti u porodicama;
- ✓ negativan finansijski uticaj ide iz dva pravca: činjenica da porodica ima jednog člana manje koji finansijski privređuje i druga da sada porodica treba da izdvaja više novca za potrebe osuđenog u zatvoru, posete i druge potrebe koje zatvaranje donosi.

Navedenim problemima posebno treba dodati i činjenicu da osuđeni gubi mogućnost da aktivno obavlja svoju roditeljsku ulogu što donosi veliki štetu njemu samom, ali pored toga ovo se posebno odražava na njihovu decu. Kod mlađe dece može doći do povlačenja u sebe, dok kod tinejdžera neretko dolazi do nasilničkog ponašanja i problema u školi (Di Zerega, 2010).

Nedostaci kazne zatvora pokušavaju se prevazići uvođenjem modaliteta izvršenja kod kuće, ali ovaj modalitet kao i prvi koji se izvršava u zavodu ima svoje prednosti i mane koje se odražavaju i na samu porodicu. Pozitivna strana kućnog zatvora na kojoj se potencira, odmah nakon ekonomske isplativosti i rešavanja problema prenaseljenosti, je upravo to što osuđeni ne mora da se odvajati od svojih voljenih i može da brine o njima dok je na izvršenju kazne (Andersen & Andersen, 2014; Staples & Decker, 2008). Posebno se ističe očuvanje porodičnih veza i odnosa, uz sprečavanje

²⁷² Član 7 stav 1 Pravilnika o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu Poverenika, „Sl. glasnik RS“, br. 30/2015.

negativnih psiholoških posledica po osuđenog, bračne partnere, njihovu decu i, čak, naredne generacije (Petersilia, 1988), a različite studije (Chamiel & Walsh, 2018; Deuchar, 2011; Vanhaelemeesch et al., 2013) izveštavaju o poboljšanju i obnovljanju pozitivnih porodičnih odnosa. Izvršenje kazne zatvora u domu posebno je važno za žene koje su majke. Istraživanja pokazuju da je 70% osuđenih žena ostvareno kao majka i ostajanje u domu omogućava im da nastave svoju roditeljsku ulogu. Takođe, samo trećina žena može sebi da obezbedi smeštaj nakon izvršene kazne zatvora, pa se omogućavanjem ženama da ostanu u svojim smeštajima tokom kazne preveniraju problemi koji mogu nastati kao posledica nemanja smeštaja nakon izlaska na slobodu (George, 2006). Takođe, iz ugla porodice, jasno je koliko je važno što je ova vrsta sankcije posebno pogodna za lica starija od 65 godina ili mlađa punoletna lica (Spasojević, 2021), ali, na kraju, i za svako punoletno lice koje je član porodice a koje je radno sposobno, s obzirom da je moguće radno angažovanje tokom izvršenja kazne.

Doživljaj drugih članova porodice od strane osuđenog može se promeniti tokom izvršavanja kazne kućnog zatvora. U jednom istraživanju (Staples & Decker, 2009) identifikovane su percepcijske razlike između dve grupe ispitanika: osoba smeštenih u psihijatrijske ustanove i onih osuđenih na kućni zatvor. Za razliku od ispitanika u psihijatrijskim ustanovama, oni koji su izvršavali kaznu kućnog zatvora su svoje porodice videli kao neku vrstu nadzornih organa koji im pružaju pomoć i podršku, što je rezultiralo izražavanjem zahvalnosti prema njima. Sa druge strane, osuđeni ističu i da je njihova porodica srećna i zahvalna na pruženoj prilici da data kazna bude izvršena u kućnim uslovima (Martin et al., 2009). Da period izvršenja ove kazne može biti transformacijski, posebno u pozitivnom kontekstu, naglašavaju Chamiel i Walsh (2018) navodeći da, pored usvajanja prosocijalnih navika, dolazi i do osnaživanja porodičnih odnosa. Štaviše, usvajanje prosocijalnog načina života može rezultirati poboljšanjem porodičnih odnosa.

Pored toga, ističu se i praktični pozitivni aspekti primene ove kazne, poput pomoći od strane osuđenog u izvršavanju kućnih poslova (Martinović, 2007). Dolazi i do drugih promena u svakodnevnom aktivnostima – ukućani nastoje da osuđenom olakšaju deprivacije koje kazna kućnog zatvora sa sobom nosi, stoga neretko pokušavaju da dom učine što prijatnijim mestom za boravak. Na primer, u preko 50 intervju sa roditeljima maloletnika koji su na izvršenju ove kazne, većina je navela da su pomoć i podršku pružili kupovinom kompjutera ili drugih tehničkih uređaja (Ansay, 1999). Ako porodični odnosi odišu podrškom (Martinović, 2007), a funkcionalnost porodice je stabilna, može se očekivati uspešnija primena i ostvarenje svrhe ove kazne. Prestupnici koji karakterišu svoje porodice kao stabilne i otporne, te imaju decu, kada se nađu pred izborom, uglavnom preferiraju kaznu kućnog zatvora u odnosu na boravak u "kućama na pola puta", jer im kućni zatvor omogućava da ostanu u svom porodičnom domu (Mendonça et al., 2018).

Ipak, kako Roberts (2004) primećuje, čini se da sudije nisu svesne da kada izriču kaznu kućnog zatvora oni tada kažnjavaju ne samo osuđenog već i članove njegove porodice. Vasiljević-Prodanović naglašava da „kad kuća postane mesto izvršenja kazne zatvora, neminovno dolazi do narušavanja atmosfere koja u njoj vlada i relacija između ukućana“ (Vasiljević-Prodanović, 2016: 27). Porodica u tom trenutku počinje da menja ulogu koju je do tog trenutka imala samo država, a tiče se svega onoga što se dešava tokom izvršenja kazne (Gibbs & King, 2003). Da bi se svrha kažnjavanja zaista postigla potrebno je da porodica ne bude prepuštena sama sebi u tom procesu, a upravo autori (Gibbs & King, 2001) zameraju da nema dovoljno rada sa porodicom tokom izvršenja, kao i da nema adekvatnih programa. Ovo je posebno važno ako se uzme u obzir zapažanje Kinga i Gibsa (King & Gibbs, 2003) koji objašnjavaju da će odnosi tokom izvršenja pomenute kazne biti samo intenzivniji, ali da će im smer ostati isti. Drugim rečima, dobri međuljudski odnosi u porodici tokom izvršenja kazne kućnog zatvora postaju bolji, a loši odnosi postaju gori. Dobrim tretmanski radom vreme provedeno na kazni može se iskoristiti da loši porodični odnosi tokom kazne postanu bolji.

Martinović (2007) primećuje na osnovu istraživanja literature i istraživanja postoji određen kazneni uticaj koji doživljavaju i članovi porodice. Navedeni uticaji prema ovoj autorki izazivaju pet ozbiljnijih posledica:

- ✓ osećaj odgovornosti u pomaganju osuđenom da ispuni svoje obaveze tokom izvršenja kazne;

- ✓ indirektno primenjivanje faktora kontrole nad članom svoje porodice;
- ✓ osećaj stida zbog boravka u istom prostoru sa osuđenim licem;
- ✓ percepcija činjenice da se kontrola države iz institucija premešta u privatni dom;
- ✓ socijalne interakcije „pod pritiskom“ u domaćinstvu.

Istraživanje na Novom Zelandu je pokazalo i negativne strane kućnog zatvora na porodicu i njene članove, ali i pozitivne (King & Gibbs, 2003). Dobre strane ove kazne posebno navode mladi roditelji koji su izvršavali kaznu a da pri tome ne budu razdvojeni od svoje dece, što je jako pozitivno uticalo i na njih i na samu decu. Čak su uviđali da je dolazilo do povećanja interakcije između dece i roditelja, posebno očeva. Tako autori navode da su osuđeni imali problema sa dosadom i popunjavanjem vremena dok su u kući, što je stvaralo određenu tenziju. Navode i primer dva osuđena čije su se emotivne veze prekinule upravo tokom izvršenja kazne. Takođe, ispitanici sa jako malom decom navode da su imali osećaj da su i njihova deca osuđena na zatvor kao i oni. Posebno je to slučaj kada je član porodice beba koja treba da bude dosta napolju u toku dana, ali usled činjenice da roditelj izvršava kaznu to nije moguće izvršiti. Tu je bio i primer osuđenog koji je kaznu izvršavao u kući u kojoj nije živio pre toga i onda je došlo do nelagodnosti kada je počeo da zadirkuje decu koja tu žive, što je smatrao bezazlenom šalom ali je to negativno uticalo na decu i njihove roditelje.

Značajan je doživljaj dece onog trenutka kada dom za jednog od članova postane zatvor. Istraživanje koje je sprovedla Nadera Shalhoub-Kevorkian (2021) govori o tome kako je zatvaranje jednog od članova porodice uticalo, pre svega, na decu. Istraživanje je obuhvatilo 41 svedočenje palestinske dece koji u tom trenutku žive u okupiranom Istočnom Jerusalimu. Njen zaključak je da je izvršenje kućnog zatvora uticalo na intimni prostor dece u kući, njihovu psihu i ponašanje, ali da je u velikoj meri uticalo na narušavanje njihovih međusobnih odnosa i osećaj pripadnosti. Kako se vidi u citiranju reči jednog od ispitanika, dete doživljava da njegov dom postaje zatvor, da i ono samo postaje zatvorenik koji je zatvoren u službi zatvorenika kome je sankcija izrečena.

Studije slučaja

Za potrebe ovog istraživačkog rada izabrana je metoda studije slučaja. Cilj istraživanja je bio da se kroz nekoliko ličnih priča uvide pozitivni i negativni efekti kazne kućnog zatvora na članove porodice, ali i napravi paralela sa posledicama koje porodica trpi ukoliko član kaznu izvršava u zavodu. Intervjuisane su četiri osobe koje su bile ili su i dalje korisnici usluga organizacija²⁷³ sa kojima su autorke stupile u kontakt ili se radi o osobama iz ličnog okruženja autorki. Osobe su intervjuisane putem telefonskog razgovora koji su trajali u proseku oko 30 minuta. Tokom intervjua koji je vođen postavljana su pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Pitanja zatvorenog tipa odnosila su se na sociodemografske podatke, dok su pitanja u vezi porodice, porodičnih odnosa i uticaja kazne na porodicu bila otvorenog tipa. Sva četiri ispitanika bila su muškog pola i imali su iskustvo izvršenja kazne zatvora u ustanovi i iskustvo kazne kućnog zatvora.

Prvi intervjuisani ispitanik bio je muškarac, star 39 godina, koji je izvršavao kaznu kućnog zatvora za krivično delo teška krađa. Izrečena kazna bila je u trajanju od godinu dana, ali s obzirom da je u međuvremenu nastupila apsolutna zastarelost ukupno trajanje kazne bilo je pet meseci. Sa izvršenjem kazne se započelo danom završetka zatvorske kazne koja je trajala tri i po godine, a koja je izrečena zbog istovetnog krivičnog dela. U trenutku odlaska na izvršenje zatvorske kazne ispitanik je živio u vanbračnoj zajednici, a pored vanbračne supruge najbliži članovi primarne porodice koji su mu pružali podršku bili su majka, otac i brat. Kako navodi, odlazak u zatvor emotivno su teže podneli članovi porodice, posebno majka, nego on sam. Poseban problem predstavljao je osećaj stida kod roditelja, tako da većina osoba u njihovom okruženju nije znala pravu istinu, već je konstruisana priča da se osuđeni član nalazi u inostranstvu. Tokom izvršenja kazne teško je podnosio razdvojenost od vanbračne supruge, ali su zbog toga od strane nje posete bile redovne. Trudio se da nema disciplinskih

²⁷³273 Organizacije NEOSTART iz Beograda i Restart iz Novog Sada bave se pružanjem podrške bivšim osuđenim licima. Detaljnije o organizacijama može se pronaći na sajtovima: www.neostart.org i www.restart.org.rs.

prestupa kako mu pogodnost poseta ne bi bila ukinuta. Deset meseci pre isteka kazne dobio je ćerku i kaže da mu je bilo žao što nije u tom trenutku bio na slobodi, ali da je sa druge strane to donelo spokoj jer je osetio da je to ojačalo vezu sa suprugom. Na dan kada je zatvorska kazna istekla sproveden je u prostorije u kojima stanuje gde je postavljena oprema za elektronski nadzor i započeta je kazna kućnog zatvora. S obzirom na prethodnu kaznu govori kako je novu kaznu doživeo kao slobodu. Nije bio radno angažovan, ali to mu nije tada bilo neophodno jer je bio finansijski obezbeđen. Vreme koje je trebalo da provodi u kući nije mu bilo naporno jer je želeo što više vremena da bude pored ćerke i supruge. Odnos sa suprugom se dodatno unapredio tokom izvršenja kazne kućnog zatvora i odlučili su da dobiju još jedno dete. Sa druge strane, majka je i dalje od okoline krila da se on nalazi u kućnom zatvoru i izbegavalo se njegovo pojavljivanje među prijateljima i rodbinom koji su mogli da vide da ima odašiljač na članku noge. Iako se radi o dosta blažem modalitetu izvršenja, činjenica da se radi o zatvorskoj kazni i da je njen sin ipak osuđeno lice u njoj je i dalje budilo stid. Ipak, odnosi sa članovima porodice su se samo unapredili. Tokom trajanja kućnog zatvora nema ograničenja u posetama i svi su mogli su da dođu kod njega kada god se za to dogovore. Smatra da je na osećaj da je vrlo lagano izvršio kaznu uticalo i to što je kazna trajala pet meseci tako da nije došlo do razvoja neke tenzije zbog činjenice da unutra provodi čak 22 sata.

Drugi intervju obavljen je ispitanikom koji je u trenutku izvršenja kazne kućnog zatvora imao 48 godina. Njegova priča je zanimljiva po tome što je to, kako on kaže „ko zna koja po redu“ zatvorska kazna, ali prvi put da na njega nije ostavila negativne posledice. Već od ranih dvadesetih godina života ovaj ispitanik je imao problema sa narkoticima zbog čega je i krenuo sa vršenjem krivičnih dela u vezi sa drogama ili imovinskog karaktera. Kako sam kaže, može da izbroji da je iza njega ukupno oko devet godina „zatvorskog iskustva“, ali da ne zna koliko je puta bio osuđen i da se uglavnom radilo o kratkim kaznama. Svaki put kada bi trebao da ode na izvršavanje neke od kazni gubio bi posao, a kontakti sa porodicom bi se prekidali. Posebno bi odnosi sa majkom bivali loši jer je svaku njegovu kaznu doživela kao dokaz da nastavlja život „po starom“ i kao dodatni teret zbog poseta i slanja paketa. Na kaznu kućnog zatvora bio je osuđen samo jednom i to je poslednja kazna na koju je osuđen. Prvu razliku koju pravi između dva modaliteta izvršenja je prvi dan kazne. Ulazak u zatvor i smeštanje među druga osuđena lica predstavlja ogroman stres. Početak kazne u sopstvenoj kući je potpuno drugi doživljaj i ne stvara toliki stres, mada uviđa da je za njega to tako jer ima zatvorsko iskustvo. Kada je krenuo sa izvršenjem kazne prošlo je više od deset godina od izvršenog dela za koje je osuđen. Kako i sam kaže srećan je što je sud za nekoga kao što je on imao sluha. Prema izvodu iz kaznene evidencije on je neko ko je višestruko osuđivan, a ipak na osnovu drugih okolnosti koje čine njegov život u tom trenutku, sud je odlučio da izrekne kaznu kućnog zatvora. Kada je započeo izvršenje kazne imao je pokrenut sopstveni biznis iz domena ugostiteljstva. Dobio je dozvolu da radi dok je na kazni i nije opterećivao finansijski članove svoje porodice. Nije formirao sekundarnu porodicu i živeo je sam kako tokom izvršenja kazni u zatvoru, tako i tokom izvršenja kazne kućnog zatvora. Iz tog razloga nije mogao da ima iskustvo dejstva kazne na članove domaćinstva. Ipak, ono što primećuje je da se odnosi sa majkom nisu promenili, čak je u nekoliko navrata dobio njenu podršku da izdrži krizne trenutke i izvrši kaznu do kraja bez prekršaja. Odnosi sa drugim najbližim članovima porodice, koji pre svega čine sestre po ocu i sestra po majci bili su dobri i nisu se ni na bilo koji način menjali tokom trajanja kazne, što nije bio slučaj kada je odlazio u zatvor. Osećaj stida i sramote nije postojao kod članova porodice, niti se krilo da je na izvršenju kazne. Njegova životna priča je takva da su kazne bile sastavni deo života i da je to nešto na šta su se svi u nekom trenutku navikli. Na kraju razgovora dodaje da je modalitet izvršenja zatvorske kazne odlična prilika za nekoga da preokrene svoj život, ali da je njemu u određenim trenucima nedostajalo nekog konkretnog rada sa Poverenikom koji je pratio izvršenje. Za sebe smatra da je odužio svoj dug društvu za sve što je uradio do sada i da je imao ličnih snaga da sve kazne koje je imao izvrši na po sebe najbolji način, ali da nemaju svi takve lične snage. Zbog svega toga, još jednom stavlja akcenat na tretmanski rad tokom trajanja kazne.

Treći intervju obavljen je sa ispitanikom koji je kaznu zatvora iskusio još kao mladić sa 19 godina. Kao pripadnik navijačke grupe zbog nereda na utakmici bio je mesec dana u zatvoru. Iskustvo zatvaranja imao je i u toku istrage za delo za koje je kasnije osuđen na kaznu kućnog zatvora. Kaznu kućnog zatvora izvršavao je kada je imao 38 godina i nije formirao svoju porodicu. Kazna se izvršavala u prostorijama u kojima je živeo sa majkom i njenim ocem jer su mu roditelji razvedeni. Pre

samog početka kazne postojali su određeni sukobi sa majkom, ali koji nisu bili povezani sa samom kaznom ili nekim drugim okolnostima. Ipak, s obzirom da za sebe kaže da je neko ko izbegava sukobe, nije smatrao da će biti problema tokom izvršenja zbog nesuglasica koje su postojale. Članovi porodice nisu bili srećni zbog činjenice da je osuđen za krivično delo, ali ga nisu ni odbacili ili se distancirali. Kako kaže, svi su nekako prihvatili sve što se dešava s obzirom da je bilo medijski ispraćeno. Ipak, članovi šire porodice koji su na višim društvenim pozicijama distancirali su se i od njega i od njegovih roditelja. Sa današnje tačke gledišta kaže da ih razume. Na pitanje da li su ukućani sakrivali od okoline da u kući izvršava kaznu govori da to nije bilo moguće zbog medija. Poredi početak kazne u zatvoru i početak kazne kućnog zatvora. S obzirom da se sa zatvorom susreo sa 19 godina odlično se seća sramote koju je osetio prilikom prijema u zavod. Govori o tome kako su mu pregledi i uzimanje ličnih podataka, a kasnije i ulazak u sobu koju je delio sa nepoznatim osuđenim licima nešto što će mu uvek biti u sećanju. Za roditelje se seća da su bili veoma ljuti tada, posebno majka. Odnos je ostao loš i nakon izlaska iz zatvora iako je tamo proveo mesec dana. Sa druge strane, početak kazne kućnog zatvora je iskustvo koje mu nije donelo nikakav stres. Prvi dan početka kazne je bio neobičan za njega zbog ograničenog kretanja, ali se na to brzo navikao. Problem na koji je naišao bio je taj što poslodavac nije bio saglasan da bude radno angažovan dok je na izvršenju kazne, pa je izgubio posao. Misli da mu je gubitak posla najveća šteta koju mu je izvršenje kazne donelo. Seća se da je veoma voleo taj posao i da misli da više nikada neće imati priliku da radi tako nešto. Ipak, sebe je finansijski obezbedio, tako da tokom trajanja kazne njegovo izdržavanje nije palo na teret majke i, samim tim, to nije mogao biti razlog sukoba. S obzirom da je usled gubitka posla bio zatvoren 22 sata svaki dan, da je majka penzionerka koja vreme uglavnom provodi u kući, a da je postojao sukob između njih dvoje pre početka kazne, tenzija je svakim danom u njihovom odnosu bila sve veća i veća. Zbog verbalnih sukoba sa majkom i pritiska koji je osećao zbog tenzije u njihovom odnosu poslednjih mesec dana odlučuje da kaznu izvršava kod oca u stanu. Otac je odmah to prihvatio, ali za razliku od majke okolina nije smela da zna da se u stanu izvršava kazna. Dogovor je bio da se pretvara kao da je privremeno kod njega u gostima jer je osećao sramotu da se zna da mu se u stanu izvršava kazna. Za odnos sa emotivnom partnerkom tokom izvršenja kazne kaže da se čak i unapredio. Navodi da je vreme koje je provodio kod kuće pozitivno uticalo na njega i samim tim omogućilo mu je i da više vremena provodi sa partnerkom. U trenutku kada je obavljen intervju ponovo je živio u stanu sa majkom i njenim ocem. Za njihov odnos sada govori da je jako dobar i da veruje da je na prethodne tenzije u velikoj meri uticalo upravo to što je bio zatvoren u kući 22 sata dnevno.

Poslednji ispitanik nije imao konkretno iskustvo kućnog zatvora, ali je proveo vreme u kućnom pritvoru, što predstavlja posebnu meru u našem krivičnom zakonodavstvu. Priča ovog ispitanika je značajna da se sagleda sa aspekta posledica koje je doživela njegova porodica dok je pre kućnog pritvora bio u pritvorskoj jedinici. Kako navodi, sa 42 godine života doživio je da mu bude izrečena mera pritvora koja je trajala tri godine. Za sve to vreme nije video svoje troje dece jer sudija nije dozvolio posetu nikome sem supruzi. Supruga je dolazila u posete jednom nedeljno koje su se odvijale tako da je između njih bilo staklo i trajale su desetak minuta. Ona je morala da preuzme sve obaveze oko troje dece koja su bila i školskog i predškolskog uzrasta. Takođe, ogroman problem predstavljale su i finansijske, tako da se porodica nalazila u veoma teškom periodu tokom trajanja pritvora. Kada mu je izrečena mera kućnog pritvora doživio ju je kao slobodu. Posle tri godine mogao je da bude sa svojom decom. Uz dozvolu suda imao je mogućnost da izađe dva sata dnevno van stana, a mogao je i zbog drugih opravdanih razloga da napušta prostorije. Ponovo je počeo da učestvuje u životu svoje dece. Kako sam primećuje, deca su bila veoma zburnjena. Prvo ga nisu videli tri godine, a nakon toga je godinu dana bio neprestano kući. Nakon ovog perioda usledilo je izvršenje kazne u zavodu od još tri godine. Kada poredi period u zatvoru i u kućnom pritvoru, prepoznaje da se radi o dva modaliteta izvršenja veoma drugačija, posebno zbog posledica. Ipak, naglašava da iako se izvršenje u kućnim uslovima može olako shvatiti, ono predstavlja trenutak da neko uvidi da je dobio šansu za promenu i iskoristi je.

Diskusija

Kako Martinović (2007) zaključuje pozitivni efekti kućnog zatvora su pozitivniji ako je osuđeni bio neko vreme u zatvoru, ali da je to trajalo neki kraći vremenski period i ako njegovi porodični odnosi nisu bili prekinuti. Upravo prikazane studije slučaja svedoče ovom zaključku. Posebno pozitivni efekti

vide se kod dva ispitanika koja su imala decu i oba navode da su nakon izlaska iz zatvora/pritvora modalitet izvršenja u kući doživeli kao slobodu, bez obzira na ograničenja koja su imali. Stiče se utisak da ispitanici koji su imali decu svoje porodice percipiraju kao stabilne, posebno naglašavajući značaj svojih supruga. Ovakvo stanje se poklapa sa nalazima Mendonça i saradnika (2018), ali i nalazima drugih (Chamiel i Walsh, 2018; Deuchar, 2011; Vanhaelemeesch et al., 2013) jer ispitanici koji su imali partnerke osećaju da se odnos značajno promenio na bolje. Značajna je i percepcija ispitanika sa iskustvom kućnog pritvora koji smatra da je poboljšao odnose sa decom, što pokazuje i istraživanje na Novom Zelandu (King & Gibbs, 2003). Ipak, izvor ovih informacija su samo osuđeni, pa ne možemo sagledati doživljaj i iz dečije perspektive. Kako zbog specifičnosti razvojnog doba, tako i zbog svih drugih okolnosti koje zatvaranje roditelja donosi, deca mogu izvršenje kazne u kući u kojoj žive da dožive drugačije, baš kao što je pokazalo istraživanje u Istočnom Jerusalimu (Shalhoub-Kevorkian, 2021). Primer ispitanika koji je bio u trogodišnjem pritvoru potvrdio je nalaze iz istraživanja u Škotskoj (Houchin, 2005) gde je porodica nakon zatvaranja pretrpela velike finansijske probleme, a supruga je preuzela na sebe višestruke uloge i kao samohrana majka odgajala troje dece. Kako ispitanik navodi, deca su bila veoma zbunjena jer nisu oca videla tri godine i prepoznaje da je to ostavilo posledica na njih, kao što navodi Di Zerga (2010).

Pozitivne efekte vidimo i u slučaju gde je lice uspelo da održi sopstveni biznis tokom izvršenja kazne, zbog čega nije bilo pogoršanja odnosa sa članovima porodice koji trpe finansijske izdatke tokom izvršenja kazne zatvora. Ova značajna komponenta bila je važna za sve ispitanike, a posebno za one koji nisu imali zaposlenje, jer su i oni uspeli da obezbede finansijska sredstva tokom izvršenja kazne kako ne bi bili teret članovima porodice.

Kako autori King i Gibbs (2003) govore o tome da dobri međuljudski odnosi u porodici tokom izvršenja kazne kućnog zatvora postaju bolji, a loši odnosi postaju gori, potvrđuje i situacija jednog od ispitanika. Upravo zatvorenost koja je trajala 22 sata svaki dan produbila je sukob sa majkom koji je počeo još pre početka kazne. Zbog toga je ovde važno nadovezati upravo ono što zamera jedan od ispitanika, a tiče se tretmana i dodatne podrške koju je osetio da je nedostajala. Isto zameraju, pre više od dve decenije, autori (Bibbs & King, 2001), jer upravo je rad sa osuđenim i direktan ili indirektan rad sa majkom mogao da doprinese da se period kazne pretvori u vreme koje iskorišćeno za prevazilaženje sukoba. Ne čudi zašto Mrvić – Petrović (2015) insistira na tematskim aktivnostima i programskom radu sa osuđenima. Dakle, osuđeni osećaju da ne mogu biti sami u procesu izvršenja kazne i da ona treba da prevaziđe samo prost nadzor i proveru da li se prostorije napuštaju u dozvoljeno vreme ili ne.

Zaključak

Kao najznačajniji pozitivni efekti izdvajaju se pozitivni uticaji na roditelje mlađe dece i njihovu decu, jer ne bivaju odvojeni od svojih roditelja. Dobre strane kazne su i te da partner koji nije osuđen ne mora u potpunosti da preuzme sve brige vezane za porodicu i domaćinstvo na sebe. Osuđeni član može da učestvuje u skladu sa postavljenim ograničenjima. Takođe, treba istaći i da ovaj modalitet pozitivno može uticati na partnerske odnose tako što se oni mogu unaprediti i ojačati tokom izvršenja kazne. Slično je i sa odnosima sa roditeljima, bilo da su oni deo domaćinstva osuđenog ili ne. Sami roditelji doživljavaju manje stresa početkom izvršenja kazne kućnog zatvora nego kada je u pitanju zatvorska kazna. Na kraju, ne treba zanemariti negativne strane izvršenja kazne kućnog zatvora. Upravo sve navedeno kao pozitivno vrlo lako može da pređe na negativnu stranu. Deca mogu svoj dom doživeti kao zatvor, a sebe kao nekoga ko je u službi osuđenog. Supružnici mogu biti u situaciji da preuzmu više tereta na sebe tokom trajanja kazne iako je član prisutan u kući, što može dovesti do određenih tenzija. Provođenje 22 sata svakodnevno u kući samo po sebi može stvoriti tenziju, kako kod osuđenog tako i kod članova porodice, a vremenom to može da pojača sukobe i tenzije. Finansijski problemi sa kojima se porodica suočava ukoliko lice ne bude zaposleno tokom izvršenja kazne mogu egzistirati što dalje stvara druge probleme. Insistiranje na individualnom pristupu u radu sa osuđenima u kontekstu izvršenja kazne kućnog zatvora dobija drugu dimenziju. Kako je linija tanka i pozitivne strane ovog modaliteta lako postanu negativne, svako osuđeno lice treba posmatrati kroz porodicu u kojoj će izvršavati kaznu. Međutim, porodica ne treba da bude posmatrana samo kao ona

koju čine članovi domaćinstva. Treba uzeti u obzir sve one članove porodice koji su ključni za pružanje podrške tokom i nakon izvršenja kazne. Tako se vraćamo na početak priče. Ovde se ipak radi samo o modalitetu izvršenja kazne zatvora. Ne zaboravimo, nečiji dom postaje zatvor. Kada ovu činjenicu suštinski osvestimo bićemo dovoljno zreli da na pravi način radimo na unapređenju izvršenja kazne kućnog zatvora.

Literatura:

- Andersen, L. H., & Andersen, S. H. (2014). Effect of Electronic Monitoring on Social Welfare Dependence. *Criminology & Public Policy*, 13(3), 346-379. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12087>
- Ansary, S. (1999). *When Home is a Prison Cell: The Social Construction of Compliance in House Arrest*. United States: University of Florida.
- Bagarić, M. (2002). Home Truths about Home Detention. *The Journal of Criminal Law*, 66(5), 425-443. <https://doi.org/10.1177/00220183020660050>
- Beyens, K., & Roosen, M. (2016). Suspects Being Watched in Real Time: Introducing GPS Tracking in Belgium. *Journal of Technology in Human Services*, 34(1), 102-116. <https://doi.org/10.1080/15228835.2016.1139417>
- Brašovan-Delić, M. (2021). Problemi kod izvršenja kazne zatvora u kućnim uslovima. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 93(1), 190-232. <https://doi.org/10.5937/gakv93-28607>
- Chamiel, E., & Walsh, S. D. (2018). "House Arrest" or "Developmental Arrest"? A Study of Youth Under House Arrest. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(14), 4381-4402. <https://doi.org/10.1177/0306624x18779183>
- Cvetković, P. (2016). Uloga kućnog pritvora i kućnog zatvora u prevenciji prizonizma. *CRIMEN - časopis za krivične nauke*, 7(1), 91-101.
- Deuchar, R. (2011). The Impact of Curfews and Electronic Monitoring on the Social Strains, Support and Capital Experienced by Youth Gang Members and Offenders in the West of Scotland. *Criminology & Criminal Justice*, 12(2), 113-128. <https://doi.org/10.1177/1748895811425540>
- Di Zerega, M. (2010). *Engaging Offenders' Families in Reentry: Coaching Packet*. Washington, DC: Center for Effective Public Policy.
- George, M. (2006). Women and Home Detention - Home Is Where the Prison Is. *Current Issues in Criminal Justice*, 18(1), 79-91. <https://doi.org/10.1080/10345329.2006.12036379>
- Gibbs, A., & King, D. (2003). The Electronic Ball and Chain? The Operation and Impact of Home Detention with Electronic Monitoring in New Zealand. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 36(1), 1-17. <https://doi.org/10.1375/000486503764805257>
- Houchin, R. (2005). *Social Exclusion and Imprisonment in Scotland*. Glasgow: Glasgow Caledonian University.
- Jovanić, G., Nestorović, J., & Petrović, V. (2019). Komparacija rizika i recidivizma osuđenih na kaznu zatvora i kućnog zatvora. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 18(3), 273-298. <https://doi.org/10.5937/specedreh18-23037>
- King, D., & Gibbs, A. (2003). Is Home Detention in New Zealand Disadvantaging Women and Children? *Probation Journal*, 50(2), 115-126. <https://doi.org/10.1177/0264550503502003>
- Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS. (2019). 35/2019.
- Martin, J. S., Hanrahan, K., & Bowers, J. H. (2009). Offenders' Perceptions of House Arrest and Electronic Monitoring. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48(6), 547-570. <https://doi.org/10.1080/10509670903081359>
- Martinovic, M. (2007). Home Detention: Issues, Dilemmas and Impacts for Detainees' Co-Residing Family Members. *Current Issues in Criminal Justice*, 19(1) 90-105. <https://doi.org/10.1080/10345329.2007.12036417>
- Matić Bošković, M., & Kostić, J. (2019). Kućni zatvor: Iskustva u primeni. In *Zbornik radova - Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (međunarodni pravni standardi i stanje u Srbiji)*. LIX redovno godišnje savetovanje Udruženja, (pp. 216-229). Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex.
- Mendonça, J. M., Morselli, C., & Pignataro, L. (2018). House Arrest with Electronic Monitoring: the Rio de Janeiro Experience. *Crime, Law and Social Change*, 70(2), 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10611-018-9778-7>
- Mrvić Petrović, N. (2012). Kad vlastiti dom postane zatvor (izazovi primene kućnog zatvaranja kao zamene za kaznu zatvora). In L. Kron (Eds.) *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*, (pp. 81-94). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Mrvić Petrović, N. (2015). Delotvornost elektronskog nadzora kao sastavnog dela alternativne krivične sankcije ili mere. *Nauka, bezbednost, policija: časopis Policijske akademije*, 20(2), 97-105.
- Pavlović, B., & Pušac, J. (2016). Kućni zatvor i alternativne sankcije. In N. Macanović (Eds.), *Probacija i alternativne krivične sankcije – mogućnosti i perspektive* (pp. 216-227). Banja Luka: Centar modernih znanja.
- Petersilia, J. (1988). *House Arrest*. US: Department of Justice.
- Pravilnik o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu Poverenika. Službeni glasnik RS. (2015). 30/2015.
- Roberts, J. (2004). *The virtual prison community custody and the evolution of imprisonment*. US: Cambridge University Press.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (2021). Children speaking against home arrest: Decolonising racial penologies. *The British Journal of Social Work*, 51(4), 1374-1391. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab042>
- Soković, S. (2023). Kućni zatvor - Sporna pitanja izricanja i izvršenja. In D. Vujisić (Eds.) *Zbornik radova „Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske Unije“* (pp. 895-915). Univerzitet u Kragujevcu – Pravni fakultet.
- Spasojević, A. (2021). *Izvršenje vanzavodskih sankcija i mera – izveštaj o istraživanju*. Valjevo: Odbor za ljudska prava Valjevo.
- Srnić, J., Simić, J., Danilović, M. & Vulević, D. (2016). *Priručnik za rad sa osuđenim licima i članovima njihovih porodica*. Beograd: NEOSTART.
- Staples, W. G. & Decker, S. K. (2008). Technologies of the Body, Technologies of the Self: House Arrest as Neo-liberal Governance. *Surveillance and Governance: Crime Control and Beyond*, 10, 131-149. [https://doi.org/10.1016/S1521-6136\(07\)00206-0.3d](https://doi.org/10.1016/S1521-6136(07)00206-0.3d)
- Staples, W. G. & Decker, S. K. (2009). Between the “Home” and “Institutional” Worlds: Tensions and Contradictions in the Practice of House Arrest. *Critical Criminology*, 18(1), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s10612-009-9089-5>
- Stojanović, Z. (2015). Sistem kazni u krivičnom pravu Srbije i potreba njegovog daljeg usavršavanja. In Đ. Ignjatović (Eds.) *Kaznena reakcija u Srbiji, V deo* (pp. 1-24). Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Vanhaelemeesch, D., Vander-Beken, T., & Vandevelde, S. (2013). Punishment at Home: Offenders’ Experiences with Electronic Monitoring. *European Journal of Criminology*, 11(3), 273-287. <https://doi.org/10.1177/1477370813493846>
- Vasiljević-Prodanović, D. (2016). Kad kuća postane zatvor. In V. Nikolić-Ristanović (Eds.) *Bezbednost i viktimizacija: Izazovi društvenog reagovanja i zaštite žrtava. Knjiga apstrakata* (pp. 26-27). Beograd: Viktimološko društvo Srbije.
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera. Službeni glasnik RS. (2018). 87/2018.

THE FAMILY AND FAMILY RELATIONS OF THE OFFENDER IN HOUSE ARREST

Jelena Srnić Nerac

Antonija Raspopović Dragić

Danica Vasiljević-Prodanović

University of Belgrade, Faculty for Special Education and Rehabilitation

Abstract: House arrest as a form of execution of a prison sentence has become a very prevalent non-institutional sanction in Serbian criminal legislation in recent years. This form of punishment allows the convicted person to serve their sentence in their own home instead of in prison if the sentence is for less than one year. In this way, the purpose of criminal sanctions is achieved in a less restrictive way than when the sentence is served in prison. The subject of research in the world and in our country has been the impact of house arrest on the behavior of convicts, the impact on recidivism, the economic side of its implementation and the contribution to reducing prison overcrowding. There are few studies that examine the effects of house arrest on family members who live with a convicted person. The moment they accept that the sentence will be carried out in the shared home, the family members become active participants in the sentence enforcement process. Their role is to provide support to the convicted family member, but also to make control over the execution, parallel with continuous communication with the Commissioner. Such circumstances certainly lead to changes in the family atmosphere. Therefore, the aim of this paper is to point out the importance of the family in the execution of house arrest and examine its impact on family members, family dynamics, and family relationships.

Keywords: house arrest, alternative sanctiones, family relationships, Commissioner.